

Sborník Labriolových prací. Antonio Labriola: Eseje o materialistickém pojetí dějin, SNPL, Praha 1961, 328 stran, z italského přeložili J. Peňáz a A. A. Hoch.

Ve své recenzi chci nejen informovat o obsahu sborníku, ale především upozornit na podnětné myšlenky A. Labrioly, které inspirují k dalšímu prohloubení marxistické teorie.

„Eseje o materialistickém pojetí dějin“ přináší hlavní práce Labriolova marxistického období, tj. stať „O historickém materialismu“ a stať „Památce Komunistického manifestu“. Kromě toho jsou do sborníku zahrnuty dopisy Sorelovi („Rozmluvy o socialismu a filosofii“), dopisy Engelsovi a recenze Masarykovy knihy „Die philosophischen und soziologischen Grundlagen des Marxismus“.

Studium Labriolových Esejí je užitečné jak pro historiky filosofie, tak také pro specialisty v oboru historického materialismu i v oboru vědeckého komunismu. Obě stať obsahují mnoho tvůrčích myšlenek zvláště z historického materialismu. Nutno vyzvednout především Labriolovy myšlenky o základně a nadstavbě, o pokroku a jeho kritiku metafysických koncepcí dějin (např. teorie faktorů).

Významným příspěvkem k teorii základny a nadstavby jsou Labriolovy myšlenky o působení ekonomické základny a o struktuře nadstavby. Labriola poznal složitost působení základny na nadstavbu. V historickém materialismu „... nejde o to převést na ekonomické kategorie všechny složité historické jevy, nýbrž o to vysvětlit v poslední instanci (Engels) každý historický fakt prostřednictvím ekonomické struktury, která je jeho základem (Marx); a tu je třeba nejprve provést analýzu a redukci a poté vyhledat zprostředkování a provést syntézu“ (str. 101). „Ekonomická struktura, která je základem a která určuje všechno ostatní, není jednoduchý mechanismus, z kterého automaticky a mechanicky prýští zřízení a zákony a zvyky i myšlenky, city a ideologie. Proces odvozování a zprostředkování ostatních stránek od této základny je velmi složitý, často subtilní a křivolaký, ne vždy se podaří ho rozluštit“ (str. 122).

Labriola rozlišuje působení přímé a zprostředkované a v důsledku toho nadstavbové „produkty prvního a druhého stupně“. Hospodářská základna určuje především a přímo právní a politický řád a také morálku. Produkty druhého stupně jsou umění, náboženství a věda. Labriola píše: „... ekonomická základna určuje na druhém místě směr a značnou měrou a nepřímo objekty obraznosti a myšlení při tvoření umění, náboženství a vědy“ (str. 155). „Řekl-li jsem: na druhém místě, chtěl jsem odlišit ony produkty od faktů právního a politického řádu, které jsou skutečnou a přiměřenou objektivizací ekonomických vztahů. A řekl-li jsem: značnou měrou a nepřímo o objektech takové činnosti, chtěl jsem naznačit dvojí: jednak, že v uměleckém a náboženském tvoření je zprostředkování mezi podmínkami a produkty velmi složité, jednak, že lidé sice žijí ve společnosti, ale zároveň také nadále v přírodě, a ta jim poskytuje příležitost a látku, aby mohli uspokojovat svou zvědavost a uplatňovat svou obraznost“ (str. 156).

Při výkladu materialistického pojetí dějin Labriola kritizuje metafysickou teorii faktorů, především rozšíření koncepcí dějepisceví povyšující stát a právo na hlavní nebo výlučné subjekty dějin (srov. str. 137). Vysvětluje gnoseologickou podmíněnost vzniku této teorie faktorů: „Produkty prvního i druhého stupně tím, že vytvářejí zájmy, plodí zvyky, koordinují lidi, určují jejich duševní založení a náklonnosti, hledí se upevnit a izolovat pro sebe; z toho vzniká empirický názor, že nezávislé faktory, každý s vlastní účinností a s vlastním vývojovým rytmem, spolutvoří dějiny a příslušné společenské útvary, které takto postupně vznikají“ (str. 148).

Uvedené názory jsou dokladem vysoké úrovně myšlení A. Labrioly v teorii základny a nadstavby. Zaslouží je jeho pokus o vystižení struktury nadstavby. Labriola zdůjmnává na Engelsův výklad o ideologické nižšího a vyššího rázu (v knize „Ludvík Feuerbach a vyústění klasické německé filosofie“, kap. IV.). Rozlišení „produktů prvního a druhého stupně“ je v podstatě správné. Lze souhlasit s názorem, že i morálka patří k produktům prvního stupně, přestože je ovlivňována náboženstvím, filosofii a jinými složkami nadstavby, vzdálenějšími od základny. Pokud jde o produkty druhého stupně, názory Labriolovy jsou velmi kusé. Autor naznačuje, že v umění a v náboženství jsou také prvky nenadstavbové. Problematiku vědy nerozvádí.

Všechny názory Labriolovy v teorii základny a nadstavby společnosti však nelze přijmout. Chybné je ztotožňování hospodářské struktury a způsobu výroby (str. 148). Rovněž nesprávné je izolování tříd a třídního boje od základny. Třídní boj je proces, který se děje také v základně.

Ve stať „O historickém materialismu“ se Labriola na několika místech zamýšlí nad problémem pokroku. Odmítá objektivně idealistické pojetí pokroku, protože „pokrok není žádným imperativem nebo příkazem lidským generacím“ (str. 165). Labriola zdůrazňuje, že „jak schop-

nost pokroku, tak i možnost regrese nejsou dány předem ani jako bezprostřední výsada, ani jako vrozený nedostatek rasy; nejsou ani přímým následkem zeměpisných podmínek. Proto existovala početná počáteční střediska civilizace a přesouvala se během staletí, a proto také jsou lidé schopni do nekonečna osvojovat si do jisté míry prostředky, objevy, výsledky a podmínky určité civilizace již vyvinuté. Zkrátka, pokrok i regrese jsou obsaženy v podmínkách a v rytmu vývoje společnosti všeobecně“ (str. 166). Podle Labrioly „pohyb dějin... jako by se dál po lomené čáře, která často mění směr a znovu a znovu se láme, v některých chvílích jako by ustupovala a jindy jako by se natahovala daleko od svého počátku — hotová klikatina“ (str. 169).

Tyto myšlenky jsou zobecněním poznatků o vývoji antagonistických společensko-ekonomických formací. Podrobnější výklad by vyžadoval rozbor dialektiky výrobních sil a výrobních vztahů.

Českého čtenáře přitahuje ze sborníku Labriolova kritika Masarykovy knihy „Die philosophischen und soziologischen Grundlagen des Marxismus“. Labriola byl jeden z prvních marxistů, kteří reagovali na tuto kritiku marxismu.

Labriola charakterizuje Masaryka jako „filistra v pododručí profesorské“. Masaryk, přestože zná podrobně socialistickou literaturu, neví, co je jejím jádrem, smyslem, duchem (srov. str. 298). Labriola demonstruje nevědeckost Masarykových názorů jak v oblasti filosofie, tak i v oblasti ekonomie a v teorii socialismu.

Masarykovo teistické pojetí světa a dějin Labriola neuznává za hodno kritiky. Komentuje je lapidární slovy „Deo gratias“. Odmítá kritiku historického materialismu, protože je založena na teorii faktorů. Pro Masaryka je příznačná víra v hybnou sílu idejí. Zápas za světový názor je mu podstatou společenského dění. Např. v současné době je prý rozhodující pro osudy lidstva katolictví a protestantství. Masaryk nachází v Marxovi katolické prvky, protože převzal „katolický“ francouzský socialismus a protože byl autoritářem a internacionalistou.

Masaryk nepochopil podstatu společenských jevů. Třídní boj podle Masaryka není motorem dějin. Marx prý mylně zevšobecnil špatně pochopené skutečnosti. Masaryk považuje stát za instituci, která existuje od počátku společnosti a bude stále existovat z důvodů rozumných a morálních. Neuznává determinovanost práva ekonomickými vztahy atd.

Ještě horší než kritika historického materialismu je Masarykova kritika marxistické ekonomie. Nechápe objektivní charakter ekonomických zákonů. Masaryk nepochopil ani učení o pracovní hodnotě ani učení o nadhodnotě, která je prý pojmem etickým. Je příznačné, že Masaryk obhajoval „pracující“ kapitalisty.

Labriola upozorňuje, že Masaryk ve své kritice marxistické teorie socialismu útočí proti hlavním poznatkům, tj. proti teorii proletářské revoluce a teorii diktatury proletariátu. Masaryk radí socialistům, aby prováděli parlamentární politiku. Labriola ironicky poznamenává, že Masaryk se kochá „přesvědčením, že revoluční období již dávno minulo a že jsme definitivně vstoupili do období pozvolného vývoje, ba do idylly klidného a rezignovaného rozumu“ (str. 304). Tato kritika kritiky marxismu ukazuje, že Labriola velmi brzy rozpoznal politické pozice T. G. Masaryka.

Labriolovy Eseje, jak je vidět již z uvedených myšlenek, jsou cenným přínosem k rozvoji marxistické teorie.

Miroslav Ovesný

Maurice Dobb; An Essay on Economic Growth and Planning, Londýn 1960, str. 119.

M. Dobb, autora recenzované práce o otázkách ekonomického růstu a plánování, není nutno našim čtenářům zvlášť představovat. Nedávno byl u nás vydán překlad jeho drobné, víceméně propagandistické práce *Kapitalismus včera a dnes*. Dobb je významný marxistický ekonom působící na universitě v Cambridgi, je autorem rozsáhlých historických studií o rozvoji kapitalismu, o ekonomické historii SSSR, jakož i četných teoretických esejí z problematiky politické ekonomie kapitalismu i socialismu. V poslední době se věnoval otázkám ekonomického růstu, plánování a ekonomice HMVZ. Výsledkem těchto studií je recenzovaná práce. Budiž hned podotčeno, že přes malý rozsah je to práce velmi hutná obsahem a její četba není rozhodně snadná. Úvahy se pohybují na vysoce abstraktní úrovni a je zřejmé, že se autor dal snad až příliš ovlivnit způsobem vyjadřování současných buržoazních ekonomů. Na druhé straně je nutno uvítat, že se mu podařilo celkem nenásilně skloubit marxistickou ekonomickou terminologií s příslušnou terminologií buržoazní. To je jistě kladem této práce věnované marxistické analýze některých základních otázek ekonomického růstu a zvýší to užitečnost jejího působení v buržoazních akademických kruzích.

Práce se zabývá otázkami růstu v plánovaném hospodářství opírajícím se o společenské vlastnictví výrobních prostředků. Přesto však z práce není jasné, zda má autor na mysli skutečně socialistickou soustavu. Jak řečeno, pohybuje se totiž výhradně v rovině abstraktních